

Poézis és teória

Háttérjegyzet Vickó Árpád beszélgetéséhez Poszler Györggyel

Poszler György „válogatott tanulmányok”-at tartalmazó majd ezeroldalas könyve¹ a gondolkodó esszéíró 75. születésnapjára jelent meg. A könyv újabb és régebbi írásokat tartalmaz, részleteket könyvekből és hosszabb tanulmányokból, vagyis betekintést nyújt nemcsak Poszler György „műhelyébe”, hanem az eddigi életmű keresztmetszetét is adja. Miközben élvezetes olvasmány is, hiszen Poszler kidolgozta a maga rendkívüliségében személyes stílusát, amely stílus a gondolat mellett az érzelemnek, a logika mellett a vallomásnak, a próza mellett a lírának is helyet biztosít. Egyetlen pillanatra sem mond le a szaknyelvi szigorúságról, de nem is tartja távol magától a nyelvi eleganciát és a szójáték lehetőségét. Esszéiben a poézis és a teória összeér, nemcsak kiegészíti vagy színezi egymást, hanem feltételezi is. Írásaiban többször hangsúlyozza, hogy érzelmi kötődés nélkül, meghatottság nélkül nem lehet se Kantról, se Hegelről, se Füst Milánról, se Babitsról szólni. Ebben az „új kritika” már-már elfeledett I. A. Richards azon tételét követi, hogy a kritikai teóriák zűrzavarában élményi és érzelmi kötődés nélkül nem lehet, talán nem is szabad a költészethez fordulni. A kritika ezáltal nem lépi át a költészet küszöbét, nem is lesz a költészet meghosszabbítása, de mindenképpen méltó lesz tárgyhához, ahhoz, hogy a versről mint költészetről szólhasson.

Az *Ars poetica – ars teoretica* tanulmányai úgy olvasandók, ahogyan az ilyen jellegű könyveket olvasni szokás. Nem elejétől végig, hanem csapongva, oda- és visszalapozva benne, a könyv tanulmányai között rejtett, akár a szerzőjétől is eltérő kapcsolatokat és összefüggéseket keresve, nem

¹ Poszler György: *Ars poetica – ars teoretica*. Válogatott tanulmányok. Magvető, Budapest, 2006

utolsósorban arra a kérdésre várva választ, miként élték túl a tanulmányok a felettük eltelt évtizedeket, meg arra is, ha túléltek, márpedig túléltek, akkor hogyan kapcsolódnak és kötődnek az újabb, a mai, főként irodalomtudományi és -elméleti, esztétikai és filozófiai törekvésekhez és irányokhoz. Legfőképpen pedig arra a kérdésre keresve a választ, mennyiben és miben különbözik Poszler hagyományolvasata akár a korábbi, akár a későbbi olvasatoktól. Poszlerrel nem idegen gondolat annak belátása, hogy a múlt század első felének szellemi és irodalmi világképe mára átment hagyományba, tehát lezárult, ami nem jelent mást, mint hogy értelmezésre, mindenkor újraértelmezésre szorul. Az ilyen, a dicsérettől és a tagadástól egyformán távolságot tartó kritikus újraolvasásnak mintái Poszler György tanulmányai. Az *Ars poetica – ars teoretica* legtöbb tanulmányát korábban ismertem már, most újraolvastam, napokon át lapozgattam a könyvet, emlékeztem is néhány korai olvasásélményre, mintha tegnap történt volna, holott évtizedekkel ezelőtt. A nagy, Hegel és Lukács György műfajelméletét kutató és értelmező könyvre emlékeztem, amikor műfajról esik szó, mostanában is rendre fellapozom, a Szerb Antal-monográfia egykori felfedezésére, a regénytörténeti és -elméleti kötetre, másokra is – ezekből részletek olvashatók a könyvben – aztán a tanulmányokra Szabó Dezsőről, Németh Lászlóról, Füst Milánról, Illyésről, a Babits beszélgetőfüzetéről írott összegző értelmezésre, nem utolsósorban a múlt század első felének szellemi és értelmiségi magatartásairól, viszonylatairól, utakról és tévutakról szóló, szellemtörténeti megalapozottságú esszé-tanulmányokra. Vannak Poszler György írásainak jól követhető, mert következetesen alkalmazott, ezért példamutató sajátosságai meg gondolatai, főként a látzólagos vagy valóságos ellentmondások kedvelése, a gondolatok, nézetek és eszmék ütköztetése, a kételkedés, a kritikai attitűd egybefonódása a kéttelvel, másrészt pedig a filológiai pontosság, a tisztességes hivatkozás, az idézés és értelmezés erkölcsi területén, mert Poszler György írásait mindig áthatja a tanítás szándéka, hiszen olvasóját nem rábeszéli, se meggyőzni nem akarja, hanem saját gondolatainak és dilemmáinak, a szerzőjével nem feltétlenül megegyező felismerésére készíteni. Van ebben a pedagógiai hajlamban valami igazán vonzó. Mint mindenkit, aki eszmetörténetre, filozófiára, irodalomelméletre adja a fejét, Poszler Györgyöt is a felfedezés, az értelmezés egyidejű öröme és kételye mozgatja meg irányítja, részint arrafelé, ahol a gondolkodás hagyományában a mesterek és az elődök lakoznak, részint pedig az őrzés és az óvás indulata, amiből – miként például a Szabó Dezső- vagy a Németh László-esszéiben – a megcsontosodott ítéletek, a közhellyé leromlott kánonok lebontása olvasható ki, de kiolvasható a vitathatatlan és néha bizony nélkülözhetetlen tekintélytisztület is, mert a múlt nem is ismerhető meg másként, mint fenntartásokkal és kritikával átszótt

tekintélytisztelettel, ahogyan Poszler György a múlt század magyar irodalmának „esszéista” nemzedékéhez, Szerb Antalhoz, Halász Gáborhoz, Cs. Szabó Lászlóhoz kötődik, bennük ismerve fel saját műfajának, a teoretikus és filozófiai esszé művelésének előzményeit, az ő példájuk alapján alakíthatta ki és formálhatta meg sajátosan hangzó, egészen különös mondatformát teremtő, az elliptikus megfogalmazás rengeteg változatát létrehozó esszéstílusát. Jól felismerhető ez az *Ars poetica – ars teoretica* című könyvbe gyűjtött minden íráson. Poszler György Szerb Antal és Halász Gábor iskolájában művelte ki a maga esszéstílusát, amelyben a személyes hangvétel a korábbi írásokban még rejtettebben, a későbbiekben már egészen nyíltan jelen van. A személyesség a későbbiekben felerősödik, akár a vallomásosság is, egyfajta jól érzékelhető líraiság formájában. Ami az újabb írásokban az esszéstílust személyessé teszi, valóban az „esszéista” nemzedékhez való szoros kötődését jelzi. A könyv élén álló *Szakmai előszó kutatói számvetés* című, Szirák Péter kérdéseire válaszoló interjúbán mondja el Poszler, hogy eszménye „Szerb Antal és az »esszéista« nemzedék”, majd magyarázatképpen így folytatja: „Olyan korban is éltem, mint ők. Amikor mindig védekezni kellett. És én is csak az irodalomban tehettem. Ahogy ők tették. Szerettem volna pontos eleganciával. Hogy jól »átmenjen«. Mert az irodalom nemcsak a szakmáé. Illedelmes apparátussal. Hogy ne hivalkodjon. Mert csak a mű igazán fontos. Derűs toleranciával. Hogy ne bántson. Mert nem biztos, hogy igazam van. Érzelmi ihletettséggel. Hogy személyes legyen. Mert élmény és átélés is szükségeltetik. Nem ars teoretica ez, csak melankolikus meditáció. Korszerűtlen eszmények csendes végiggondolása.”

Poszler György életének első évtizedeiben valóban védekezésre kényszerült, és védekezésre is rendezkedett be. Súlyos nehézséget okozott számára, hogy gyerekfejjel, a családjával együtt, 45-ben kénytelen elhagyni Kolozsvárt, ahol született, majd a nehéz beilleszkedés évei következtek, változó budapesti helyszínek és lakások, azután az egyetemi évek, majd tanulmányai után kényszerű száműzetés vidékre, pedig nem vidéki, ha mégannyira is megbecsült tanárnak, hanem filozofnak készült, kutatni akart és felfedezni, de mindennek megvalósulása majd két évtizedet késett, amikor végül visszakerül Budapestre először minisztériumi hivatalnoknak, majd néhány év múlva meghívják a budapesti bölcsészkar esztétika tanszékére tanítani, ahol mind a mai napig tanít. Kényszerűen késleltetett indulás, de nem tapasztalatok nélkül, hiszen a vidéki évek meg a minisztériumi hivatalnokoskodás mellett, azonkívül, hogy sok élettapasztalatot szerzett, olvasmányélményeit és gondolkodását gazdagíthatta túlságosan feszélyező akár ellenséges, akár baráti oda-, pontosabban *megfigyelés* nélkül. Hogyan védekezett, és miként nyújtott számára a vidéki élet, majd fővárosi életszakasza idején oltalmat az irodalom? Csak egyetlen adat az interjúból:

amikor az egyetemen a példakép Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetét* „szellemtörténeti tévtannak” mondták, elővette Szerb Antalt, amikor Halász Gáborra azt mondták, hogy „raffinált intellektuális játékkal tudatosan félremagyarázta Kazinczy Ferencet”, akkor elővette Halász Gábort, amikor Németh László esszéit „fasisztoid elméleti torzítások”-nak mondták, akkor elővette Németh Lászlót... Így tanult, s így tanulta meg, hogyan kell az irodalommal védekezni. De megtanulta azt is, hogyan fogalmazhatók meg súlyos történelmi és filozófiai gondok „pontos eleganciával”, hogyan őrizhető meg magas szinten a szakmaiság nem hivalkodó „illelmes apparátussal”. Megtanulta, hogyan lehet szakmai kérdésekről „érzelmi ihletettséggel”, személyesen, mégis magas szakmai színvonalon fogalmazni. Mindez abból a meggyőződéséből következően, hogy az irodalom „nemcsak a szakmáé”, meg hogy az irodalomhoz „élmény és átélés is szükségeltetik”. Szempontjait maga mondja „korszerűtlen eszmények csendes végiggondolásának”, nyilván az elegancia miatt, a hivalkodás elkerülése kedvéért, hogy az írás „átmenjen”. Az „esszéista” nemzedéken való nevelődésnek nyomai változatlanul mindmáig jelen vannak Poszler Györgynek mind gondolkodásában, mind esszéstílusában. De még valamit hozzá kell ehhez tenni. Azt, hogy az irodalomban való védekezés egyben az irodalom védelme is, az irodalom óvása az irodalomtól idegen nyomásoktól, amire megint van egy beszédes példa Poszler interjújában. Lukács György a példa, akit – Szerb Antal és Babits Mihály mellett – „mesternek” mond, és akire mindig az éppen „menő” megítélés ellenkező oldaláról tekintett. Nem értett egyet 49-ben „a »Lukács-vita« után megtépázott szellemi félszáműzöttségével” a filozófusnak, nem értett egyet „A hetvenes években a minden mondatát kanonizáló Lukács-rajongással”, és nem értett egyet „A kilencvenes években a minden tételét negligáló Lukács-megvetéssel”. Nem kanonizálta és nem negligálta a Lukács-hagyományt, hanem „kritikus őrzéssel” fordult felé, mert „Nem lehet úgy tenni, mintha mindig igaza lett volna”, és „Nem lehet úgy tenni, mintha nem is létezett volna”. Nincs tehát abban ellentmondás, hogy Poszler György egyformán – vagyis kritikusan – őrzi mind Lukács, mind Babits és Szerb Antal, mind az „esszéista” nemzedék, mind Szabó Dezső, mind Füst Milán hagyományát, mert az őrző írásaiban a hangsúly a kritikára esik, a kritikával együtt pedig a megértésre és értelmezésre.

Van ebben a megőrzésre berendezkedett kritikus alapállású hagyománytiszteletben valami nemesen konzervatív meghatározottság is. Nem abban, hogy elutasítaná az új és legújabb irodalomtudományi és -elméleti nyelveket, ismeri őket, de csak módjával használja, hanem abban, ahogyan verset és prózát olvas meg értelmez. Különösen jól látható ez a kötetzáró Nemes Nagy Ágnes-esszében, amelynek témája a nemrégiben még szégyenpadra állított, majd mostanában, szégyenlősen ugyan, de ismét elővett „világképelemzés”.

Így ír ott Poszler György: „A témát nem vagy nemcsak tudományos tárgynak tekintem. Hanem az élmény, a megrendülés tárgyának. Ebből is indulok, az olvasói élményből. Azt próbálom – a művek közelében maradva – eszköztelenül racionalizálni. Mert úgy gondolom, élmény nélkül nem érdemes. Mármint a költészetéről írni.” A Nemes Nagy-esszé, mint a már szóba hozott nagyesszéek rendre, egy-egy hosszabb idézettel indítanak, a költőknél – Füst Milánnál, Nemes Nagynál – verssel, másoknál hosszabb prózai idézetekkel. A Poszler-esszé ezekre a citátumokra épít, más szóval az olvasói élményre, amely élményből a legsúlyosabb filozófiai és egzisztenciális gondok bonthatók ki, rendre személyre szabottan, nemritkán a konfesszió hangvételével. Ha fel is erősödött kései írásaiban a személyes hang, sohasem távolodik el a műtől, a művek közelében fogalmazza meg mindenkor időszerű őrző és fenntartó világképét.

